

УДК 392.72:2-56

І.О. Комарницький

САКРАЛЬНИЙ ВИМІР ГОСТИННОСТІ

Актуальність феномену гостинності об'єктивно зумовлюється народною традицією шанобливо приймати й частувати гостей, характерною для різних народів світу, зокрема й слов'ян. Науково-дослідна зацікавленість зазначеним явищем пов'язана з процесами духовного відродження народу України й динамічною гуманітаризацією суспільства, а у практично-комунікаційному відношенні – з розбудовою сучасної індустрії гостинності.

Гостинність допомагає здійснювати саморегуляцію соціуму, зберігаючи стійкість і зовнішню терпимість до іншого, не схожого і є визначальним фактором формування толерантної моделі поведінки всіх суб'єктів системи гостинного сервісу. Гостинність включає культуру спілкування, культуру поведінки, культуру обслуговування, корпоративну культуру, зовнішній вигляд, службовий етикет, професійні знання, уміння і навички, моральні норми і принципи, а також аспекти професійної, соціальної культури.

Уперше звернення до проблем історії сервісу було зроблено в рамках напряму історії повсякденності. Його розвиток пов'язувалося, насамперед, із дослідженнями французької школи «Анналів». Перш за все, в цьому напрямі виділяються роботи Ф.Броделя. За його оцінкою, ігнорування істориками сфери послуг призвело до деформованого бачення всього історичного процесу [1; 11].

Вивчення гостинного сервісу здійснювалося до теперішнього часу в контексті до концепту про секторальній диференціації. Згідно з цим підходом він співвідносився з третинним сектором економіки. Його генеза розглядалася з відповідною фазою переходу до постіндустріальної стадії розвитку людства. Як еквівалент йому знайшли поняття «сервісне суспільство».

Одним із напрямів релігійної гостинності, як соціокультурного явища, є світсько-церковна мережа рекреаційних закладів, пов'язаних із феноменом паломництва (від латин. *Palma* – пальмова гілка) – прощено, мандруванням богомольців до святих місць. Цей термін походить від звичаю прочан привозити з Єрусалиму пальмову гілку.

У дисертаційному дослідженні З.Сапелкіної «Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина ХХ – початок ХХІ ст.)» зазначається, що православна церква протягом століть виробила виважену й обґрунтовану мережу сервісного обслуговування прочан: наявність нічліжних будинків для мандрівників, пунктів їх харчування й навіть супроводжуючих, що надають необхідні послуги паломникам [9; 12].

У спільній публікації О. та Л.Варипаєвих «Готельний та ресторанний бізнес як складова індустрії гостинності», зазначається, що феномен гостинності, реалізовуваний засобами готельної індустрії, спирається на багатовікові культурні традиції народів світу, що сягають углиб віків та властиві історії людства. Здавна форми гостинності, повага до гостя через релігійну обрядовість входила до комплексу правил повсякденної побутової поведінки [3].

У роботі П.Дінценбальхера «Історія європейської ментальності» західними істориками, культурологами, етнологами гостинність розглядається як один із концептів людського життя поряд із ментальністю, релігійністю, сексуальністю у культурно-історичному зрізі: від античності й до наших днів [5].

Попри констатацію певного наукового інтересу до зазначеної проблематики, слід зауважити, що в українській культурології все ще бракує досліджень, де б акцентувалося концептуальне бачення сакрального характеру гостинності. Відтак залишається широке поле для її дослідження. Це й зумовило *мету даної статті* – висвітлити зазначену вище проблему з визначенням понять, пов'язаних із сакральним характером гостинності як

культурного явища.

Під гостинністю традиційно розуміють характерну для конкретної спільноти модель поведінки, що формується на основі певних звичаїв, традицій, локальних норм моралі, права, суспільних установок.

Західноєвропейське тлумачення гостинності (від лат. *Hospitium* – гостинність, пристанище) в добу Середньовіччя асоціювалося з діяльністю хоспісів як християнських притулків й заїжджих дворів, що перебували під опікою церковних громад та окремих монархів. Широкою популярністю з-поміж них, зокрема, користувався *Hospice de Beaupre* (Оспіс-де-Бон) у Бургундії, відомий також як *Hotel Dieu* (Отель Дьє), тобто «Помешкання Бога». Він заснований у 1443 р. Н.Роленом, канцлером казначейства Бургундії як благодійна лікарня й притулок для бідних.

Саме в гостинності найбільш повно виявляється ставлення до інших; вона виступає як універсальна норма і форма існування й співіснування людства, взаємодії різних культур, рас, націй, етносів. Закладений в гостинності потенціал діалогічності, толерантності може допомогти людині відчувати себе впевнено в мінливому глобалізованому світі, розуміти як іншу людину, так і досягнути глибини власної душі.

Деякі науковці стверджують, що однозначна прив'язка толерантності до сфери чеснот і милосердя позбавляє цей принцип життєздатності і тому вважають, що варто керуватися іншими моральними принципами і в першу чергу – справедливістю [6; 7; 8].

Подібний стан речей зумовлений тим, що класична концепція толерантності сформована в парадигмі новоєвропейської культури на принципах цілераціональності і ставлення до іншої людини як до «об'єкта» власних інтересів. У такому контексті домінував інструментально-технологічний, процедурний підхід до розв'язання проблем, що не спрацьовує в умовах нової реальності і потребує розробки нової теорії толерантності.

У межах сучасного неоліберального підходу толерантність тлумачиться як фундаментальна цінність світогляду, на основі якої формується позиція суспільства або тієї чи іншої спільноти (нації, етносу, конфесії, релігії, церкви) тощо. Толерантність виступає як особистісна і соціальна якість, норма співіснування, джерело морального розвитку особи й суспільства, соціальна та індивідуальна цінність, що забезпечує мир, злагоду, згуртованість конкретної спільноти.

Однією з найдавніших форм міжполісних зв'язків Давньої Греції була проксенія (ксенос-гість, у грецькій мові означає іноземець, чужинець, незнайомиць, той, хто не належав до даної общини), звичай ксенії, гостинності, її особливості, амбівалентний характер, етапи надання цих послуг описував вже Гомер в «Іліаді» та «Одісеї». Ще в Давній Греції багаті власники приймали чужинців, причому це не обов'язково були родичі або знайомі. З цього звичаю зародилася практика проксенії. Проксен, «друг гостя», гостеприймець був громадянином поліса, який відвідав гість, але представляв інтереси міста, громадянином якого був гість. Спочатку гостеприймець як приватна особа, захищав інтереси прибулих громадян з інших міст, допомагав вирішувати їхні проблеми. Згодом такі союзи між приватними особами для захисту гостя трансформуються в договори між окремими громадами, населеними пунктами і навіть державами.

За підрахунками вчених, інститут проксенії набув поширення у понад 78 грецьких полісах. Перша зафіксована документально Проксенія в Керкірі датується 625-600 рр. до н.е., але практика укладання проксенічних відносин поширилася тільки в класичну добу [2]. Проксенії могли мати різний характер, залежно від їх конкретного призначення. У головних релігійних центрах грецького світу вони були переважно релігійним (культовим) інститутом, в інших випадках виконували функції торговельних, дипломатичних або політичних інститутів.

З огляду на сакральний характер гостинності за неї, в тій чи іншій мірі, відповідали різні олімпійські боги, але головна роль належала Зевсу Олімпійському, довершений культ якого сформувався в процесі проведення Олімпійських ігор, філософська та релігійна

концепція яких стали важливим феноменом усєї грецької цивілізації і явищем, що виходить за межі античного культурного кола, перетворившись на загальнолюдську цінність і феномен світової культури. Священне перемир'я на час проведення Олімпійських ігор давало можливість безперешкодного пересування територією Греції і учасників святкувань, і глядачів. Але з огляду на релігійну природу цього свята, його відвідувачів можна визначати і як паломників, серед яких були і жителі грецьких колоній Північного Причорномор'я.

Протягом VIII-VII ст. зростає престижність олімпійських ігор, створюється сприятлива атмосфера культурного і релігійного єднання всіх учасників цього дійства, відбувається кристалізація панеллінської релігійної свідомості і також закладається підґрунтя становлення гостинного сервісу.

Тисячолітня практика проведення олімпійських ігор, їх високий суспільний і релігійний престиж, єднання всіх греків, освячене перемир'ям, сприяло впровадженню принципів дружнього спілкування учасників-суперників і створенню атмосфери злагоди і здорового суперництва.

Олімпійські ігри були не тільки спортивним змаганням, релігійним дійством, а й святковим видовищем, в якому важлива роль належала художній та інтелектуальній складовій. До них залучалися видатні оратори, історики, поети, філософи, трагіки і багато творців давньогрецької культури, які не лише надихали своєю присутністю учасників, а й самі заряджалися енергією в атмосфері спортивних змагань і релігійних церемоній, що стимулювало їх подальшу творчість.

Численні храми, святилища, вівтарі, статуї богів були справжніми шедеврами, що створили кращі зодчі, художники, скульптори і споглядання яких пробуджувало найкращі людські якості, зміцнювало її моральні цінності. Миротворче начало, що уособлював Зевс, божественний Проксен, важливе як передумова становлення гостинного сервісу. В культурі Зевса Олімпійського набуває найбільшого втілення функція священного заступництва всіх, хто приїжджав на той час до міста. Статус «гостей» Зевса перетворював звичайних глядачів на повноправних співучасників святкування, забезпечував рівний доступ до всіх святинь, священнодійств, видовищ, спортивних змагань. Що, в свою чергу, сприяло встановленню між персональними «гостями» Зевса особливих, сакральних зв'язків, сакральної єдності.

У Середньовіччі, у зв'язку з домінуванням християнської релігії, необхідністю відвідувати святі місця з'являються численні категорії мандрівників-пілігримів. Постає потреба формування розгалуженої інфраструктури обслуговування, серед яких нові типи заїжджих дворів – госпіталі – призначені для прийому релігійних мандрівників.

Можна сказати, що саме з потреб готельного сервісу вирости багато лицарських релігійних орденів – госпітальєри, тамплієри і ін. Результатом Хрестових походів виявилася наближена до сучасної системи готельних ланцюгів на всьому Середземномор'ї, що приносила значні прибутки їх власникам. До XVII ст. столиця Османської імперії Стамбул був найбільш населеним і красивим містом світу. Величезну роль у розвитку цього міста грали так звані «імарети», тобто комплекси, що об'єднували релігійні та благодійні установи, з одного боку, і торговельні установи – з іншого.

З відродженням українства відбувається відновлення національних ознак, здавна притаманних українцям, – гостинності, доброзичливості, шанування, поваги та любові до ближнього, милосердя тощо. І це цілком природно, оскільки в кожному етносі є частина населення, що міцно тримається за традиції, схильна до реставрації національних ідеалів минулого, заснованих не лише на етнографічному, а й на релігійно-культурному ґрунті.

Гостинність українського народу мала релігійний характер. З прийняттям християнства старі язичницькі форми гостинності зазнали відповідних трансформацій, наповнившись новим змістом, як цього вимагали приписи нової віри (Бог (Господь), молитва, рай, пекло, гріх, свято, храм тощо).

З релігійністю пов'язаний сакральний статус гостя, що визначає модель його поведінки.

Він базується на теофанії¹ як міфологічному уявленні про те, що Бог у людській подобі мандрує по землі (хоча, власне, теофанія означає також втручання божественних сил у хід історії). Кожний знайомий і тим більше незнайомиць, що завітав до хати, міг виявитись посланцем Бога або самим Богом, що прийняв людську подобу.

Слід зауважити, що, як атрибут традиції гостинності, готельна справа на Русі зародилася в XII-XIII ст. Проте ще в IX-XI ст. Давня Русь завдяки географічному положенню стала центром, де перехрещувались торговельні шляхи між Заходом і Сходом, Північчю та Півднем. Налагоджувалися стійкі торговельні відносини, різнобічні культурні та релігійні зв'язки.

Г.Вишневська характеризує Київ XIX ст. як духовний і релігійний центр православ'я в контексті паломництва і релігійної гостинності. Релігійна гостинність в Україні відбиває загальні риси християнського паломництва. Паломництво є специфічною формою подорожей, що здійснюють віруючі до релігійних святинь. Особливістю прочанства в Україні є те, що воно становило складову частину східноєвропейського руху паломників до святих місць на Близькому Сході. Київ був важливим пунктом на цьому маршруті завдяки комплексу своїх релігійних пам'яток, у першу чергу Києво-Печерської Лаври [4].

Релігійна обрядовість є глибоко філософською, оскільки, впорядковуючи духовний зв'язок із Божественним, вона наповнює життя людини оптимістичним змістом і потужним історичним механізмом її соціалізації. У ній дивовижним чином переплелися ритуальні дії, словесні формули й магичні елементи, що сягають своїм корінням далеких історичних епох з притаманними їм соціальними, правовими, морально-етичними й релігійними нормами та уявленнями.

Отже, характер і динаміка розвитку сфери послуг в Україні визначалися соціальними, регіональними і культурно-релігійними чинниками. Формування інваріантного ядра інституту гостинності, особливо з кінця XIX століття, міцно поєднувалося із розвитком подорожей, паломництвом, туризмом, що сприяло толерантному ставленню до інших людей. Збільшення кількості подорожуючих привело до зростання і кількості закладів розміщення та харчування, а також підвищення якості послуг, що ними надавалися. Аспекти дослідження толерантності мають стати актуальними в науковій перспективі, а нова теорія толерантності має закласти підґрунтя для розробки моделі толерантної поведінки, практична реалізація якої б допомогла навчитися жити в мирі один з одним.

Примітки

¹ Теофанія – об'ява божества людям у видимому вигляді або за посередництвом знаків, зокрема чуда.

Джерельні приписи

1. Бродель Ф. Время мира / Ф.Бродель // Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв.: В 3-х т. – Т. 3. – М.: Прогресс, 1992. – 677 с.
2. Булкин И.Ю. История путешествий. Античная эпоха / И.Ю. Булкин. – М.: Форум, 2011. – 240 с.
3. Варипаев О.М. Готельний та ресторанний бізнес як складова індустрії гостинності / О.М. Варипаев, Л.М. Варипаева // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – Х., 2009. – Вип. 2 (10). – С. 614-621.
4. Вишневська Г.Г. Еволюція сфери гостинності міста Києва другої пол. XIX – початку XX ст. у контексті розвитку українського туризму: автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.06 – «Прикладна культурологія. Культурні практики» / Вишневська Галина Георгіївна; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2008. – 19 с.
5. Дінцельбахер П. Історія європейської ментальності / П.Дінцельбахер; Пер. з нім. В.Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 720 с.

6. Довгополова О.А. Метафорична схема обжитого простору: місце іншого, чужого, відторгненого: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.03 – «Соціальна філософія та філософія історії» / О.А. Довгополова. – Одеса, 2008. – 28 с.

7. Кукатас Ч. Либеральный архипелаг. Теория разнообразия и свободы / Ч.Кукатас; пер. с англ. Н.Эдельмана, под науч. ред. А.В. Куряева. – М.: Мысль, 2011. – 482 с.

8. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж.Ролз; Пер. с англ. – Изд. 2. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 536 с.

9. Сапелкіна З.П. Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина XIX – поч. XXI ст.): автореф. дис. ...канд. істор. наук: спец. 17.00.01 – «Теорія та історія культури» / З.П. Сапелкіна. – К.: КНУКІМ, 2006. – 20 с.

Резюме

Аналізується культурно-релігійний чинник гостинності, формування якого пов'язано з релігійною обрядовістю, паломництвом, розвитком подорожей та розбудовою церковної мережі рекреаційних закладів.

Ключові слова: сакральний, гостинність, релігійний, гість, послуга, подорож, паломництво, туризм, церковна мережа, сервіс.

Summary

Komarnitski I. The sacred character of the hospitable

The article devotes to the cultural and religious factor of hospitality, the formation of which is associated with the religious rituals, pilgrimages, the development of the travel and recreational opportunities of the church network.

Key words: sacred, hospitality, religious, guest, travel, pilgrimage, tourism, church network, service.

Аннотация

Анализируется культурно-религиозный фактор гостеприимности, формирование которого связано с религиозной обрядностью, паломничеством, развитием путешествий и церковной сети рекреационных заведений.

Ключевые слова: сакральний, гостеприимность, религиозный, гость, услуга, путешествие, паломничество, туризм, церковная сеть, сервис.